

KUML
2003

KUML 2003

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Forfalsket forhistorie

Arkæologisk svindel og selvbedrag

AF OLE THIRUP KASTHOLM HANSEN

*Tilsyneladende findes ingen grænse for
den menneskelige opfindsomhed,
når det gælder fremstilling af beviser for
egen glørværdig oprindelse.*

Keld Hansen¹

Selv om det ikke just altid kan mærkes på den politiske og økonomiske opbakning, så synes udforskningen af vores egen kulturelle oprindelse at være af temmelig stor betydning for de fleste mennesker. Nogle gange af så stor betydning, at sandheden i sig selv er mindre væsentlig end den fortidsillusion, man vil opnå.

Arkæologiske forfalskninger, arkæologisk bedrageri og svindel er vel sagtens det ultimative udtryk for skabelsen af fortidsillusioner. Forfalskningernes gerningsmænd er lægfolk såvel som velansete, professionelle forskere. Deres gerninger rækker fra ubehjælpelige, naive indridninger med mammutter og indianere i USA, til Nazi-Tysklands beregnende og selvforherligende idékomplekser.

På trods af emnets umiddelbart kuriøse karakter, kan det undre, at der ikke oftere er skrevet om det i fagligt regi. Det kuriøse islæt skyldes dels et vist sammenfald med pseudoarkæologisk litteratur, og dels en høj forekomst af anekdoter og løjerlige historier. Det er ganske givet, at emnet har en høj underholdningsværdi, men i skyggen lurer alvoren – trods alt. Der findes mange forskellige motiver til at forfalske forhistorien. Men det ideologiske motiv er altdominerende. Mange forfalskninger er i større eller mindre grad skabt til at underbygge politiske og nationalistiske idéer og deslige. Således bliver arkæologien – og dens falsknerier – en reel magtfaktor i samfundsmæssig sammenhæng. Derudover skaber den falske forhistorie naturligvis problemer for arkæologien. Selv om mange forfalskninger afsløres med tiden og forsvinder som fakta fra den videnskabelige verden, lever de ofte videre – i lægmands historiebevidsthed eller som fundament i pseudoarkæologiske mytedannelser. Og ofte får den etablerede arkæologi et formidlingsproblem, da den muligvis nok kan afsløre forfalskninger og tilbagevise fantastiske teorier, men sjældnere kan udfylde det efterfølgende tomrum med en tilfredsstillende og sammenhængende arkæologisk viden.

Der er ikke hér tilstræbt nogen form for fuldstændig oversigt over arkæologiens mange forfalskninger og deres betydning. En sådan eksisterer desværre ikke for europæisk vedkommende, mens derimod USA er dækket godt ind.² Men med et gradvist voksende fokus på formidling af forhistorie og arkæologiens rolle i samfundet, vil der givetvis opstå et behov for et sådant værk.³

Udgangspunktet er en række eksempler fra den vestlige verden, som belyser forskellige afarter af forfalsket forhistorie. Fra den gemene forfalskning for egen vindings skyld, over kompliceret forhistorieforfalskning, til grænselandet mellem forfalskning og selvbedrag.

Cardiff og Davenport

Eksempler som de følgende, drevet af helt selviske motiver, er sjældenheder indenfor arkæologien. Underholdningsværdien er høj, mens konsekvenserne er til at overse. Affærerne er ret uskadelige og har højest fået franarret folk en smule håndører eller påført dem lidt personlig ydmygelse.

Den forstenede kæmpe fra Cardiff

Denne affære er et humoristisk svendestykke i ægte humbug. Der lades ingen tvivl tilbage om gerningsmanden og hans motiv.

Den 16. oktober 1869, på en gård nær byen Cardiff i staten New York, fandt nogle brøndgravere under arbejdet en enorm mandslignende stenfigur. Over 3 meter lang og med en vægt på næsten 3000 kilo. Den lokale interesse var enorm. Snakken gik. Nogle mente, at der var tale om en fossil kæmpe – området var i forvejen kendt for sine mange fossiler. Andre opfattede fundet som en urgammel statue. Gårdejeren William C. Newell og hans slægtning, George Hull, opstillede et telt over fundet og solgte entrébilletter, brochurer og læskedrikke til det voksende publikum (fig. 1). De fleste videnskabsfolk opfattede kæmpen som et rent svindelnummer. Palæontologen James Hall fra New York State Museum udtalte dog, at kæmpen var et af de mest bemærkelsesværdige fund i landet. Så fuldstændig enighed herskede ikke. Tre måneder efter fundet indrømmede George Hull, at *han* havde fået fremstillet kæmpefiguren i gips og havde gravet den ned i nattens mulm og mørke. Ikke desto mindre var fundet fortsat et stort tilløbsstykke. Flere år efter afsløringen, i 1872, mente en religionshistoriker, at figuren forestillede en fönikisk guddom forsynet med en inskription, kun han kunne tyde.⁴ I 1877 forsøgte Hull og hans kumpaner sig igen med en kunstig, »forstenede« kæmpe gravet ned i Colorado – kaldet »The Solid Muldoon«. Dette svindelnummer fik dog ligeledes kort levetid.⁵

Fig. 1. Kobberstik fra 1869 af Cardiffkæmpen udstillet på findestedet. – Efter Feder 2002.

Copper engraving from 1869 illustrating the Cardiff Giant on display at the finding place.

Davenport-konspirationen

Denne affære er ligeledes motiveret af gemen, menneskelig tankegang. Denne gang er det ikke et spørgsmål om at tjene penge, men i stedet om personligt fjendskab og misundelse.

I 1874 udgravede en schweizisk emigrant, præsten Jacob Gass, en række gravhøje i Iowa. Han fandt blandt andet et par kobberøkser med fastoxiderede tekstilrester i et velbevaret gravkammer. Han blev herefter tilbudt optagelse i den lokale, videnskabelige amatør-sammenslutning »The Davenport Academy of Natural Sciences«. Gass fik dog visse fjender i sammenslutningen. De brød sig ikke om den gebrokkent talende emigrant, og var misundelige på hans flotte arkæologiske fund. I 1877 fortsatte han sine udgravninger på stedet – dog i hast da området skulle sælges. I løbet af meget kort tid fandt han en række skifertavler, smykket med sære tegn. I starten var den lokale videnskab imponeret over det flotte og mystiske fund, men snart fattede man mistanke mod tavlernes ægthed, og de blev gennem minutøse undersøgelser bevist som falsknerier. Det viste sig senere, at genstandene var anbragt på det udgravede område af Gass' fjender for at få ham til at fremstå som utroværdig og gøre ham til grin.⁶

Piltdownmennesket

Under denne nøgterne, videnskabelige overskrift gemmer sig et af de mest notoriske arkæologiske svindelnumre – affæren om Piltdownmennesket. En affære der, både før og efter dens afsløring i 1954, har affødt tusindvis af sider litteratur. Fra 1908-1954 som videnskabelig polemik om fundets alder og homogenitet. Fra 1954-? som efterrationalisering og detektivarbejde: hvem var den udspekulerede misdæder, og hvad var motivet? Emnet er vældig udførligt behandlet i adskillige bøger.⁷

I årene 1908-15 udgravede advokaten og amatørgeologen Charles Dawson (1864-1916) sammen med lederen af British Museums geologiske afdeling, Arthur Smith Woodward (1864-1944), på lokaliteten Piltdown i Sussex, Sydengland (fig. 2). I en grusaflejring, udgraverne mente at kunne datere til sen pliocæn eller tidlig pleistocæn, fandtes en række kraniefragmenter, en halv kæbe, et benredskab og faunarester, der underbyggede grusaflejringens geologiske datering. Kraniefragmenterne viste sig at passe sammen. Og yderligere sammensat med kæben kunne man rekonstruere et særpræget kranium – med fremskudt, abelignende kæbe og en udpræget

Fig. 2. Udgravningen ved Piltdown. Det er Charles Dawson siddende, mens Arthur Smith Woodward står ved gåsen. – Efter Feder 2002.

The excavation at Piltdown. Charles Dawson, seated, with Arthur Smith Woodward standing nearest to the goose.

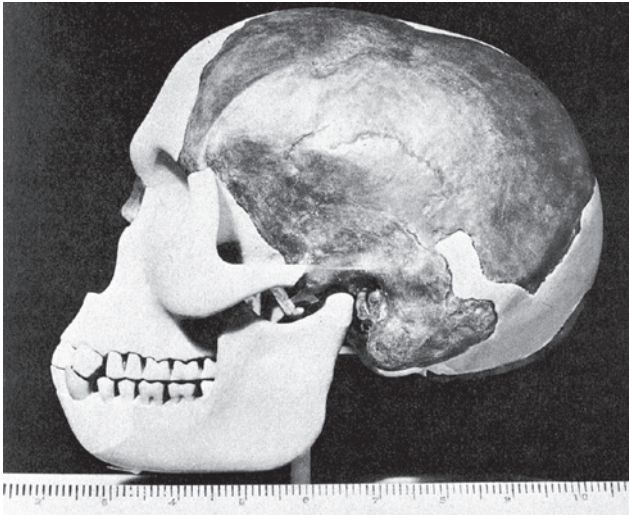

Fig. 3. En af rekonstruktionerne af kraniet fra Piltdown. Den mørke del er »originale« kraniefragmenter, mens den lyse del er rekonstruktion. – Efter Millar 1972.

One of the reconstructions of the Piltdown skull. The dark part represents the "original" cranial fragments, while the light part is the reconstruction.

hominid kraniekalot med en volumen på op imod 1500 cm²; altså nogenlunde hvad der svarer til nutidige mennesker (fig. 3). I november 1912 blev fundet offentliggjort som »the missing link«.⁸ Mennesket fra Piltdown, *Eoanthropus dawsoni*, navngivet efter Dawson, var den længe eftersøgte mennesketype, der forbandt det nutidige menneske med dets forfader – aben. Og det var kun en ekstra bonus, at dette ældgamle menneske havde betrådt Englands jord. Som den engelske anatom Arthur Keith (1866-1955) proklamerede kort efter offentliggørelsen af fundet: »Det hidtil væsentligste fund gjort i England, og jævnbyrdigt med – hvis ikke større – end ethvert andet fund, ude eller hjemme«.⁹

På daværende tidspunkt kunne de fleste forskere være enige så langt. Kritiske røster satte dog spørgsmålstegn ved fundets homogenitet. Kraniefragmenterne og kæben var fundet i samme lille udgravning, men hver for sig. Generelt var dokumentationen af udgravningen under al kritik, da der ikke fandtes plan- og detailtegninger, der angav de udgravede genstandes præcise indbyrdes beliggenhed. Den amerikanske pattedyrforsker Gerrit Smith Miller (1869-1956) og hans landsmand antropologen Aleš Hrdlička (1869-1943) påstod i 1915, som de første, at Piltdownkæben stammede fra en abe og dermed ikke hørte sammen med resten af kraniet.¹⁰ I starten af 1930'erne påstod tyske anatomer, at kæben hidrørte fra en orangutang.¹¹ Og således forløb polemikken i årtier – afbrudt af to verdenskrige. Der ses en klar tendens til, at de forskere, der forsvarer Piltdownfundets homogenitet, er britiske, mens modstanderne er franskmænd, tyskere og amerikanere. Men på trods af uenighederne faldt det dog ingen ind, at der kunne være tale om et svindelnummer. I 1949 forsøgte man med nye naturviden-

skabelige knogledateringsmetoder – måling af fluor-, nitrogen- og uranindholdet – endeligt at få klarlagt fundets absolutte alder. Målingerne på Piltdownfundet blev disse dateringsmetoders gennembrud.¹² Denne og efterfølgende målinger gav de opsigtsvækkende resultater, at kranium og kæbe var noget nær recente. Et resultat som fik den sydafrikanske antropolog Joseph S. Weiner (1915-1982) til at indlede tilbunds gående undersøgelser med voldsomme følger. Den 30. juni 1954 blev svindelnummeret offentliggjort i sit fulde omfang: kæben stammede med sikkerhed fra en abe, sandsynligvis en orangutang; benredskabet var blevet fremstillet med en skarp jernkniv; alle genstandene var blevet behandlet med en jernopløsning, der skulle give dem patina og homogenitet og få dem til at stemme overens med Piltdownlokalitetens geologiske beskaffenhed; mikroskopundersøgelser viste spor efter slibemiddel på flere af fragmenterne.¹³ Senere dateringer har vist, at menneskekraniet er fra 1300-tallet, og abekæben er recent.¹⁴ Således lades der ingen tvivl tilbage om, at dette er bevidst svindel. Men hvem stod bag? Joseph Weiners afslørende bog om affæren, »The Piltdown Forgery«, fremfører – akkompagneret af citater af blandt andet Sherlock Holmes i »The Sign of Four« og fra William Blakes »The Marriage between Heaven and Hell« – en række indier mod fundets ophavsmand, Charles Dawson. Weiner indrømmer dog, at egentlige beviser ikke kunne tilvejebringes.¹⁵ Siden har gisningerne været mange.¹⁶ Blandt andre har forfatteren Arthur Conan Doyle været udråbt som bagmand.¹⁷ Et af de nyere seriøse forslag går ud på, at Dawson konspirerede med førnævnte Arthur Keith, da han ikke selv besad den fornødne anatomiske ekspertise.¹⁸ De to mistænkte motiv kan der kun gisnes om. Men en af Charles Dawsons store ambitioner var at blive medlem af »The Royal Society« – toppen af videnskabelig ære. Han var kandidat dertil i adskillige år og havde ganske givet også opnået denne ære på grund af Piltdownfundet, hvis blot ikke døden var kommet »The Royal Society« i forkøbet. Arthur Keith, der var en både dygtig og stræbsom videnskabsmand, havde lidt en række faglige nederlag og havde ikke opnået den position, han så sig selv berettiget til. Men på baggrund af Piltdownfundet fik han mulighed for at profilere sig selv, såvel som sine videnskabelige idéer, overfor kollegerne.¹⁹ Med fare for at begå justitsmord i denne sag, med adskillige sigtede, antager vi hermed, at Dawson og Keith er de skyldige og at deres motiv i det store hele var stræben efter forskningsmæssig prestige. Men i virkeligheden er det relativt uinteressant, hvem de skyldige er. Piltdownaffærens reelle videnskabelige konsekvenser er mere interessante.

Piltdownmennesket kunne nok ikke have været gravet op af den britiske undergrund på et mere velvalgt tidspunkt. I årene omkring århundredeskiftet var de første Homo erectus-fund begyndt at dukke op: i 1891 Javamennesket og i 1908 – samme år som Piltdown – Heidelbergmennesket.

Dette var nogle af frugterne af den videnskabelige udvikling siden midten af 1800-tallet, hvor geologiske opdagelser og evolutionsteori havde ført til erkendelsen af klodens, såvel som menneskets, høje alder. Indtil 1908 var stort set alle spor efter mennesker på De Britiske Øer fra neolitikum, eller endnu yngre. Og først med Piltdownfundet havde man tilsyneladende det ældste *sikre* menneskefund – og dermed bevis for, at England havde været befolket sideløbende med Kontinentet.

Afhængig af hvor høj grad af faglig selvironi man besidder, fremstår Piltdownaffæren som enten et ydmygende mareridt eller som et lærerigt eventyr. I hvert fald blev den videnskabelige elite holdt for nar i årtier. Og havde det ikke været for de revolutionerende naturvidenskabelige dateringsmetoder samt slidsforsanalyser og deslige, kunne videnskaben teoretisk set stadig i dag regne Piltdownfundet for et reelt – om end fortolkningsmæssigt omdiskuteret – arkæologisk fund.

Runestenen fra Kensington

Sammen med Piltdownaffæren er Kensingtonstenen en af de mest omtalte arkæologiske forfalskninger. Forløbet er derimod helt anderledes. Lige siden stenen blev fundet, har forskerne (og ikke mindst lægfolk) været delt i to lejre: de som mente, stenen var ægte, og de som mente, den *ikke* var ægte. Og sådan forholder det sig den dag i dag.²⁰

Vi befinder os nær byen Kensington i staten Minnesota. I 1898 fandt den svenske emigrant Olof Öhman og hans søn, da de var ved at rydde et kommende stykke agerland for træer og buske, en stor, flad sten filtret ind i rødderne fra et poppeltræ. Stenen var udsmykket med sære tegn – skandinaviske runer (fig. 4). Både amerikanske og skandinaviske forskere antog inskriptionen for at være en moderne spøg. De norske professorer Gustav Storm, Oluf Rygh og Sophus Bugge slår i april 1899 følgende fast: »Den såkaldte runesten er en primitiv forfalskning, begået af en svensker med en mejsel og et ringe kendskab til runer og engelsk«.²¹

Efter denne bredside fik Öhman sin sten igen. Han brugte den i de følgende år som dørsten – og som sådan burde den nok have endt sine dage. Men i 1907 fik Öhman besøg af den unge norsk-amerikanske forfatter Hjalmar Rued Holand, der samlede materiale til en bog om de norske bosættelser i Minnesota. Han erhvervede stenen fra Öhman og gjorde det til sit livsværk at bevise inskriptionens ægthed.²² I de følgende år havde han ikke heldet med sig, hverken i USA eller blandt skandinaviske runologer. Holand publicerede talrige artikler om stenen. Med bogen »The Kensington Stone« fra 1932 vendte det hele dog for ham. Med historisk research og fantasi havde han udviklet historien bag stenens oprindelse. I aviser og læserbreve fik Holand bred støtte i 1940'erne. I 1948 overgav

Fig. 4. Stenen fra Kensington beskrevet med runer på forsiden og på den ene sidekant. – Efter Wahlgren 1958.

The Kensington rune stone, front view and edge view.

forskerne sig, og stenen blev udstillet på The Smithsonian Institution i Washington.²³

Trods dette skal der ikke herske tvivl om, at Kensingtonstenen er et falsum.²⁴ De norske professorers ovenstående dom står til troende den dag i dag. Inskriptionen er på flere måder anakronistisk. Den er skrevet på en form for moderne svensk med runer, hvoraf nogle ikke anvendtes i midlalderen, og andre er udstyret med et umiskendeligt svensk særtræk som trema (omlydsprikker over visse vokaler). Ikke mindst er inskriptionen udstyret med de tre latinske bogstaver *AVM*, der dels kan referere til det

kristne *Ave Virgo Maria*, dels til det buddhistiske/hinduistiske mantra »aum«. At Olof Öhman rent faktisk interesserede sig for hinduistisk religion fremgår af hans personlige papirer. Disse indicier, og en lang række andre, peger mod Öhman som Kensingtonstenens skaber.²⁵ At hans eget navn genfindes som kryptogrammer i inskriptionen, underbygger blot dette.²⁶

Det nordamerikanske mindreværdskompleks

Inskriptionen på Kensingtonstenen er kun en enkelt ud af adskillige, såkaldt præcolumbianske runeinskriftioner fra Nordamerika. Således kendes der mindst 24, der alle er om muligt endnu mindre ægte end Kensingtonstenen.²⁷ Listen over genstande fra USA, der beviser vikingernes tilstedeværelse i præcolumbiansk tid, er meget lang – våben, inskriftioner og sågar bygninger. Langt størstedelen af materialet har absolut intet med vikingetiden og Skandinavien at gøre, således som Johannes Brøndsted har konkluderet i sin artikel »Problemet om Nordboer i Nordamerika før Columbus« fra 1950. Siden da har den væsentlige begivenhed i den henseende været Helge Ingstads opdagelse af L'Anse aux Meadows i 1963. Men heller ikke i lyset af dette giver de amerikanske »vikingetidsgenstande« nogen mening. Enkelte fund vækker dog alligevel særlig interesse.

I 1930'erne fandt jernbanearbejderen James Edward Dodd nogle jerngenstande ved Beardmore, Minnesota. Utvivlsomt er der tale om ægte skandinaviske vikingetidsgenstande fra 900-tallet: sværd, økse og en fragmenteret rangle. Dodd påstod at have fundet sagerne i forbindelse med nogle dynamitprængninger. Udlejeren af det hus, hvori Dodd boede, havde dog en helt anden forklaring: våbnene var i virkeligheden hans og havde været deponeret i husets kælder som pant for et lån. Tilsyneladende stammede genstandene fra en norsk antikvitetsamler og var fragtet over Atlanten i 1900-tallet. Dodds plejesøn vidnede efter dennes død mod ham og fortalte, at faderen havde placeret genstandene selv.²⁸ Motivet kan der kun gisnes om. Det kan have drejet sig om noget så profant som findeløn og en chance for at få sit billede i avisen; eller måske havde Dodd et ønske om at nedstamme fra de vilde vikinger. I hvert fald er våbenfundet fra Beardmore endnu et i rækken af produceret bevismateriale for vikingernes tilstedeværelse forskellige steder i Nordamerika.²⁹

Et mere omdiskuteret fund af samme kategori er Vinlandskortet – offentliggjort i 1965 af Yale University, som havde erhvervet det fra en anonym person. Kortet bar årstallet 1440 – altså et halvt århundrede før Columbus opdagede Amerika i 1492. Selvsagt blev kortet øjeblikkeligt erklæret for falsk af Columbus-forskere. Kartografer mente ligeledes, at det måtte være falsk, da Grønland er tegnet som en ø. At man kunne sejle rundt om Grønland blev tilsyneladende først opdaget af Peary i 1902.

Dødsstødet imod kortets ægthed var analysen af blækket, der tilsyneladende indeholdt titanium – ikke anvendt i blæk før 1920'erne.³⁰ I 1986 blev kortet igen analyseret. Nu med de mest moderne metoder, der blandt andet også anvendtes til Dødehavsrullerne. Protonbeskydning viste, hvad kortet og blækket var lavet af. Resultatet var, at titaniummængden var så ringe, at blæk såvel som pergament sagtens kunne være fra 1400-tallet.³¹ Og at Grønland på Vinlandskortet ses som en ø kan forklares. I 1949 fandt Eigel Knuth en umiaq fra 1400-tallet på Pearylands nordkyst. Båden har sandsynligvis deltaget i hvalfangst i området. Således har inuitter på daværende tidspunkt vidst, at Grønland var en ø. Og hvis nordboerne rejste så langt nordpå, som meget tyder på, kan de have fået videregivet denne viden – som så åbenbart gik i glemmebogen igen med tiden.³² Status er, at Vinlandskortet ikke er endeligt afklaret som værende falsk eller ægte.

Den amerikanske vikingemani er særpræget, idet der er tale om en myte, der tog fart i 1860'erne og endte med at blive, i hvert fald delvist, arkæologisk bekræftet 100 år senere. Til stor fortrydelse for de mange skandinaviske emigranter i staterne Wisconsin, Iowa og Minnesota fejredes 400-året for Columbus' opdagelse af Amerika med pomp og pragt i 1892. Som modstykke rejste 1. og 2. generationsskandinaverne økonomiske midler til at få et vikingskib til Michigansøen. Og i 1893 sejlede den første kopi af Gokstadskibet, *Viking*, over Atlanten til USA. Skibet nåede hurtigt og sikkert frem. En tilsvarende tur for kopierne af Columbus' skibe, Niña, Pinta og Santa Maria, foregik pr. slæbebåd over lange afstande.³³ Naturligvis en stor sejr for de skandinaviske emigranter. En sejr der blev fejret med Kensingtonstenens »opdagelse« få år senere?

To væsentlige forhold gør sig gældende, når det gælder amerikanernes opfattelse af deres egen forhistorie. Dels en mangel på tillid til den akademiske verden, dels et større mindreværds kompleks i forhold til *den gamle verden* – Europa.

Mange amerikaneres faste tro på, at den akademiske verden konspirerer mod dem, har givet anledning til – med europæiske øjne – sælsomme hændelser. Eksempelvis har der været fremsat et seriøst ment forslag om afholdelse af folkeafstemning om Kensingtonstenens ægthed; mens en bog foreslår, at præsidenten og kongressen skulle vedtage en særlov med påbud om, at stenen *er* ægte (sic).³⁴ Med denne flertalsdemokratiske form for historieskrivning kan man naturligvis forebygge diktatorisk historieskrivning, som man har set det i visse samfund (jf. nedenfor). Spørgsmålet er så blot, hvorvidt demokratisk historieskrivning er mindre tyrannisk end statsautoriseret historieforfalskning.

Mindreværds komplekset i forhold til Europa opstod i slutningen af 1700-tallet, efter uafhængighedskrigen. I sin higen efter en national fortid – og dermed berettigelsen som civiliseret stat – gjorde USA brug af arkæologiske, geologiske og faunistiske levn efter devisen: »vores bjerge er

lige så gamle som jeres – hvis ikke ældre«! Således udstillede man i starten af 1800-tallet i Philadelphia et nyudgravet amerikansk mammutskelet ved siden af et nutidigt elefantskelet fra den anden side af Atlanten for utvetydigt at anskueliggøre, hvorledes dyrene nu engang altid har været større i Amerika.³⁵ I kølvandet på denne kamp opstod også en række forfalskninger. Genstande med billedlige gengivelser af mammutter skulle tilsyneladende bevise, at der i Nordamerika havde eksisteret mennesker samtidig med mammutterne. På Lenapestenen (fig. 5) fra Pennsylvania ses en mammut, en indianer med bue og pil og fjer i håret, en teepee og lignende let genkendelige stereotype symboler.³⁶

De nordamerikanske eksempler på arkæologiske forfalskninger er særpræget anarkistiske. Ofte er de fremstillet af lægmand – måske mere eller mindre belæst. Ofte i opposition til den etablerede videnskab; og ofte for at underbygge egen glørværdig oprindelse.

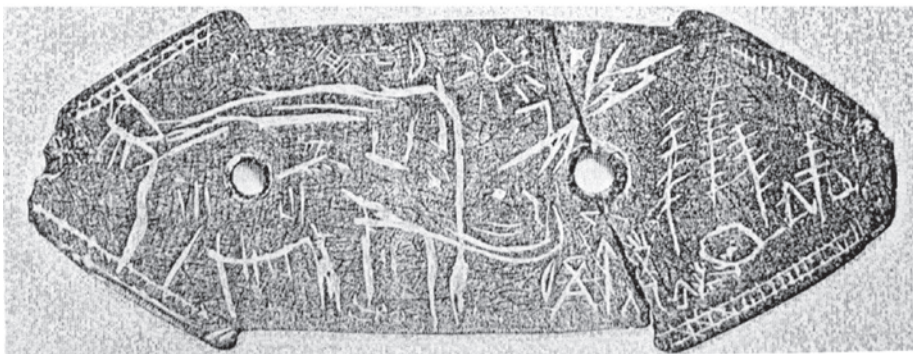

Fig. 5. Lenapestenen, forside og bagside. – Efter Williams 1991.

The Lenape Stone – front and back.

Hans Reinerth og det nazistiske mindreværds kompleks

På trods af begrundede mistanker vil det være nærmest umuligt nogen-
sinde at afgøre, hvorvidt arkæologiske svindelnumre som Kensingtonste-
nen og Piltdownmennesket fødtes som practical jokes eller som elementer
i en seriøs ideologisk overbevisning. Men nazismens misbrug af den ar-
kæologiske videnskab kan næppe klassificeres som en practical joke. Som
det fremgår af følgende citat, er der derimod tale om uforfalsket, bevidst
misbrug i propaganda- eller »opdragelsesøjemed«: at fordreje forhistorien
til fordel for den nazistiske herrefolksidé:

»Den ene udgravning efter den anden de sidste årtier åbenbarede den old-
germanske kulturs høje stadi. I bog efter bog blev den nye viden lanceret,
foredrag gjorde den nyvundne indsigt kendt i alle lag i befolkningen. Og
alligevel kunne man ikke tage det sidste skridt til anskuelig tydeliggørelse
af de gamle verdensopfattelser og til at bortskaffe den sidste rest af tvivl –
for at overbevise alle tilhængerne af det tidligere historiesyn. Ikke så længe
man ikke havde held til at genskabe et billede af det, som ikke synligt
havde overlevet årtusinderne. Det som lige siden dengang var forsvundet
fra folkets bevidsthed og ikke blot kunne genopstå via ordet. Så længe
udgravningsresultater og fund kun fandt vej til museer, var det for det
meste ikke andre end forskeren, der havde udbytte af det. Folket, som det
her drejer sig om at vinde for den nye viden, har brug for et synligt, le-
vende billede for at kunne bringes til at forstå denne og tro på den.«³⁷

Disse ord skrev Joachim Benecke i det tyske månedsskrift for forhistorie
»Germanen-Erbe«, i augustudgaven 1938. Anledningen var åbningen af
det nye friluftsmuseum ved Mettnau.³⁸ I årene 1935-38 grundlagdes tre
arkæologiske friluftsmuseer i Tyskland – ved Oerlinghausen, Lübeck og
Mettnau – af »Reichsbund für deutsche Vorgeschichte«. Rekonstruktioner
af huse fra jægerstenalder, bondestenalder og jernalder blev opført. Et gen-
nemgående træk ved disse rekonstruktioner var, at de stort set ikke havde
hold i den arkæologiske virkelighed. Byggeteknologien, med blandt andet
stejl tagrejsning og kløvede plankevægge, havde intet med stenalder at gøre
(fig. 6). Og ligeledes var boligindretningen bemærkelsesværdigt præget af
det relativt moderne og komfortable.³⁹ Således kunne rekonstruktionerne
tjene som grundlag for den nazistiske tanke om den nordiske races selv-
stændige og overlegne udvikling.⁴⁰

»Reichsbund für deutsche Vorgeschichte« sorterede under den nazisti-
ske chefidéolog Alfred Rosenbergs »Amt Rosenberg« og var ledet af den
unge arkæolog dr. Hans Reinerth (1900-1990) (fig. 7).⁴¹ Blot et par måne-

Fig. 6. Friluftsmuseet ved Mettnau: »Nordisk gård fra yngre stenalder, 2200 f.v.t.«, som den originale billedtekst oplyser. Hvis bondestenalderens boliger havde været af en sådan standard som nazisterne fremstillede dem, havde man givetvis fundet langt flere af dem end tilfældet er. – Efter »Germanen-Erbe«, august 1938.

The Open Air Museum at Mettnau: "Nordic farm from the Neolithic Age, 2200 BC«, as the original caption states. If the human habitations of the Neolithic were really as solid as this reconstruction, archaeologists would probably have found more of them.

der efter Hitlers magtovertagelse i januar 1933 havde Reinerth ved en manifestlignende forelæsning på universitetet i Tübingen gjort rede for, hvorledes racevidenskaben – i særdeleshed den nordiske races væsentlighed og egenart – udgjorde grundlaget for den nazistiske verdensanskuelse og således skulle anerkendes som grundlaget for enhver videnskab. Han proklamerede endvidere, at man måtte tage kampen op med den »årtusind gamle løgn«, at germanerne var vilde barbarer. Modstandere i denne kamp var blandt andre de etablerede arkæologiske institutioner, Archäologisches Institut des Deutschen Reiches i Berlin, og den herunder sorterende Romersk-Germanske Kommission i Frankfurt am Main. Reinerth anså disse for at være alt for internationalt rettede og for kun at interessere sig for de romerske levn i landet, mens Alfred Rosenberg paranoidt påstod, at de etablerede arkæologer forsøgte at hemmeligholde ethvert fund, der kunne underbygge den nordiske kulturs angivelige overlegenhed. Ved at udsende kampskrifter til landets forhistorikere og NSDAPs underorganisationer,

Fig. 7. Arkæologen Dr. Hans Reinerth. – Efter Halle 2002.

The archaeologist Dr. Hans Reinerth.

ved at registrere alle landets forhistorikere – ligesindede såvel som modstandere, ved at oprette en forhistorisk faggruppe i »Kampfbund für deutsche Kultur«, og ikke mindst, ved at være under Rosenbergs protektion, lykkedes det Reinerth at centralisere og styre Tysklands forhistoriske forskning.⁴²

Alfred Rosenbergs og Hans Reinerths mål med etableringen af »Reichsbund für deutsche Vorgeschichte« var at kunne kontrollere den tyske forhistorieforskning og at registrere, udgrave og beskytte alle den nordiske races og kulturs mindesmærker – fra Tyskland såvel som fra udlandet⁴³. Et andet mål var at etablere en lang række friluftsmuseer, hvoraf tre, som nævnt, blev realiseret. Forbundets talerør var tidsskriftet »Germanenerbe«, hvori dets bedrifter indenfor udgravning, formidling og propaganda blev besunget. Mellem de forskellige udgravningspublikationer kunne man læse fordrejet arkæologisk viden, som for eksempel at skibsgraven fra Sutton Hoo var en vikingegrav.⁴⁴ Eller man kunne læse om »Germanische Charakterwerte« og »Rassenkunde und Vorgeschichtsforschung«.⁴⁵

Filmmediet spillede en væsentlig rolle i den nazistiske propaganda og blev også anvendt i forbindelse med fremstillingen af forhistorien. Arkæologen og filmmanden Lothar Zotz lavede en række dokumentarfilm til undervisningsbrug. De skulle fremelske offentlig bevågenhed om og aktiv deltagelse i bevarelsen af forhistoriske mindesmærker. Nogle af filmene

indeholder scener, der kun kan beskrives som nazi-propaganda. I ét tilfælde ser man et hagekors i bunden af et forhistorisk lerkar, der toner over i et blafrende naziflag ved Nürnberg. Ifølge Zotz' søn var disse propagandascener klippet ind i filmene uden hans faders vidende.⁴⁶

Med udgangspunkt i tilfældet Zotz kan man spørge sig selv, hvorledes datidens arkæologer kan karakteriseres. I hvilket omfang var de fuldt bevidste om deres propagandistiske virke; i hvilket omfang var nogle mere eller mindre tvunget af tingenes tilstand; i hvilket omfang blev de ubevidst manipuleret? Hans Reinerths idéer var i høj grad en overbygning til arkæologen og filologen Gustaf Kossinas (1858-1931) teser om de germanske kulturspor i det slaviske område og de dermed følgende territoriale rettighedskrav; samt idéen om at de europæiske kulturers urhjem fandtes i Norden; og dermed modstanden mod forestillingen om kulturernes orientalske ophav – *ex oriente lux*. Mange arkæologer, også ikke-nazister, støttede Kossinas tanker.⁴⁷ Således var grundlaget i en vis udstrækning klargjort for Reinerths idéer. Andre forskere følte sig helt sikkert truet, både hvad angår personlig sikkerhed og professionel uafhængighed. Det gjaldt eksempelvis lederen af en af de mest Reinerth-kritiske institutioner, den Romersk-Germanske Kommission, professor Gerhard Bersu, der oven i købet var jøde.⁴⁸ Men den væsentligste årsag til arkæologernes medløberi var ganske givet, at den forhistoriske arkæologi i Tyskland var kommet til at stå i stor gæld til nazisterne. Forhistorisk arkæologi var ikke et velhavende og velanset fag før nazisternes magtovertagelse. Det første professorat blev oprettet så sent som i 1928 – og lønnen og den sociale status var lavere end kollegernes indenfor klassisk og nærorientalsk arkæologi. Forhistorikerne forbedrede deres situation mærkbart gennem samarbejdet med nazisterne. Fra 1933-35 blev otte professorater oprettet i tysk forhistorie. Store beløb blev frigjort til arkæologiske undersøgelser i Tyskland og Østeuropa. Faget blev udbudt på mere end 25 universiteter. Og antallet af forhistorikere var fordoblet i 1941. Adskillige nye institutter, museer, friluftsmuseer, tidsskrifter og filmproduktioner blev støttet. Prisen for alt dette var, at arkæologien skulle være nationalsocialismens håndlangere i forbindelse med territoriale krav og racistisk dogmatik.⁴⁹

Konsekvenserne af dette uheldige samarbejde blev også mærkbare. Tysk arkæologi var, og er til dels stadigvæk, tynget af denne arv.⁵⁰ Eksperimentalarkeologien og friluftsmuseerne fik ikke fodfæste i Tyskland igen før i 1970'erne, mens den i udlandet blev præget af primitive husrekonstruktioner som modreaktion på nazisternes idéer om kulturoverlegenhed. Dette kom ikke mindst til at gælde for 1950'ernes danske rekonstruktioner på Hjerl Hede og i Lejre.⁵¹

I denne stort anlagte historie spiller de konkrete arkæologiske forfalskninger – husene i friluftsmuseerne – en birolle. Men de er meget håndgribelige symboler på statsautoriseret forhistorieforfalskning.⁵²

Anden statsautoriseret forhistorieforfalskning

Det nazistiske eksempel er nok udtryk for den mest skrupelløse og systematiske anvendelse af arkæologiske forfalskninger. Det er dog ikke det eneste. Andre diktatoriske regimer har også forsøgt at styre forhistorieforskningen i retning af den rette ideologiske sandhed. I mellemkrigstidens Sovjet forekom der eksempelvis et officielt paradigmaskift i forhistorieopfattelsen. Fra hidtil at have dyrket en internationalistisk arkæologi i den rette marxistiske ånd vendte man i 1934 kåben og indledte en stærk nationalistisk og imperialistisk forhistorieforskning. Der var flere årsager til dette skift: dels var Sovjetstaten færdigudviklet og behøvede ideologisk støtte og bekræftelse for at kunne bestå, dels spirede den lokale nationalisme i republikkerne – Stalin erklærede dette fænomen for Sovjets fjende nr. 1; sidst men ikke mindst voksede den militære trussel fra Tyskland støt og krævede nationalt sammenhold i Rusland. Stalin vidste, at når krigen kom, var russerne givetvis de eneste, der ville kunne forsvare Sovjetunionen. Paradigmaskiftet indledtes med forfølgelse og arrestationer af den foregående epokes internationalistiske arkæologer og historikere – enkelte nøglepersoner blev efterfølgende henrettet. Således tvang man forskerne til at skifte spor.⁵³

Når det drejer sig om politisk misbrug og fordrejning af forhistorien, er eksemplerne mange. I de fleste tilfælde er der især tale om en uforholdsmæssig høj prioritering af arkæologiens nationalistiske aspekter. Blandt andre kan Kina under Mao Zedongs styre fra 1949-1979 og Portugal under António Salazars styre fra 1932-1968 nævnes som eksempler på sådanne tilfælde.⁵⁴

I tilfældene Sovjetunionen, Kina og Portugal er der ikke tale om deciderede arkæologiske forfalskninger. Men den selektive og propagandistiske statsstyring af forhistorieforskningen er grundlaget for udførelsen af sådanne forfalskninger i nationens tjeneste.

Finnur Magnússons Runamo

Oldgransker og gehejmearkivar Finnur Magnússon (1781-1847)⁵⁵ var hverken videnskabelig fupmager eller racistisk svindler. Lad det være slået fast fra starten. Han var romantiker – uden skeptisk sans. Og fraværet af skeptisk sans spiller en tragisk rolle i historien om Runamo.

I Saxos fortale til »Gesta Danorum« stiftes for første gang bekendtskab med klippen ved Runamo i Blekinge, der skulle være oversået med sære, uforståelige skrifttegn.⁵⁶ Oldgranskeren Ole Worm erklærede i sin tid inskriptionen for ulæselig. Men i 1832 ønskede Videnskabernes Selskab i København, i anledning af biskop P.E. Müllers forestående, kommentere-

rede nyudgivelse af »Gesta Danorum«, sagen opklaret én gang for alle. Man afsendte derfor året efter en ekspedition til Runamo. Geologen J.G. Forchhammer skulle afgøre, hvorvidt tegnene var menneskers værk, eller blot naturens spil; teatermaleren C.F. Christensen skulle tegne fænomenet, og i sin egenskab af runekyndig skulle Finnur Magnússon oversætte og fortolke – hvis fænomenet altså viste sig at være menneskeskabt. Forchhammer udfyldte en strategisk nøglerolle, fordi han netop intet vidste om runer og derfor ansås som objektiv og uvildig i sine iagttagelser. Forchhammer konstaterede, at der var tale om en såkaldt trapgang – en revne i granitklippen, udfyldt med lavaagtig, porøs sten. Han fastslog endvidere, at visse af revnerne var naturlige fænomener, mens andre var ristet af menneskehænder. Sidstnævnte blev markeret med kridt, hvorefter det hele blev tegnet. Tilbage i København voldte det Magnússon adskillige måneders hovedbrud at løse Runamo-tegningernes gåde. Først da han forsøgte at læse de formodede runer fra højre mod venstre, gav det hele pludselig mening: inskriptionen var et kvad på det oldislandske versemål »fornyrðislag«, om kong Harald Hildetands færd til det navnkundige Brávallaslag mod kong Ring. I maj 1834 blev de banebrydende opdagelser forelagt Videnskabernes Selskab og Magnússon hyldedes efterfølgende. Først i 1841 udkom »Runamo og Runerne«, Magnússons endelige, digre afhandling om Runamo.⁵⁷

Allerede inden afhandlingens udgivelse var der sået tvivl om dens troværdighed. Blandt andet havde den svenske kemiker Jacob Berzelius erklæret, at samtlige revner ved Runamo var naturskabte. Ligeså havde oldgranskeren Martin Friedrich Arendt allerede ved århundredets start.⁵⁸ I 1844 dissekerede J.J.A. Worsaae (1821-1885) Magnússons afhandling om Runamo i en uanselig, lille bog: »Runamo og Braavalleslaget. Et Bidrag til archæologisk Kritik«. Trin for trin tilbagevises Magnússons fortolkning af inskriptionen: alle revner i trapgangen er naturlige. Fortolkningen er et selvbedrag, primært opstået fordi Magnússon har fæstet blind tillid til Forchhammers (forkerte) geologiske analyse og Christensens subjektive tegninger (fig. 8-9). Således fik den systematiske Worsaae stor betydning for grundlæggelsen af den videnskabelige og kildekritiske arkæologi. Indirekte blev Worsaae dermed også medskyldig i Magnússons efterfølgende fysiske og psykiske forfald, der medførte døden juleaften 1847. Worsaae afslutter sin artikel profeterende:

»I Oldtidsvidenskabens har navnlig Phantasien hidtil spillet en altfor stor Rolle og det kunde ikke være anderledes, saalænge den endnu var i sin tidligste Barndom. Men i Læsningen af Runamo synes Phantasianskuelsen at have naaet sin største Høide, og det er neppe nogen dristig Slutning at Videnskabens af Frygt for lignende Feiltagelser nu nok vil vide at tage en mere kritisk Retning og saaledes arbejde sig fremad, om end med langsommere, saa dog med »sikrere« Skridt.«⁵⁹

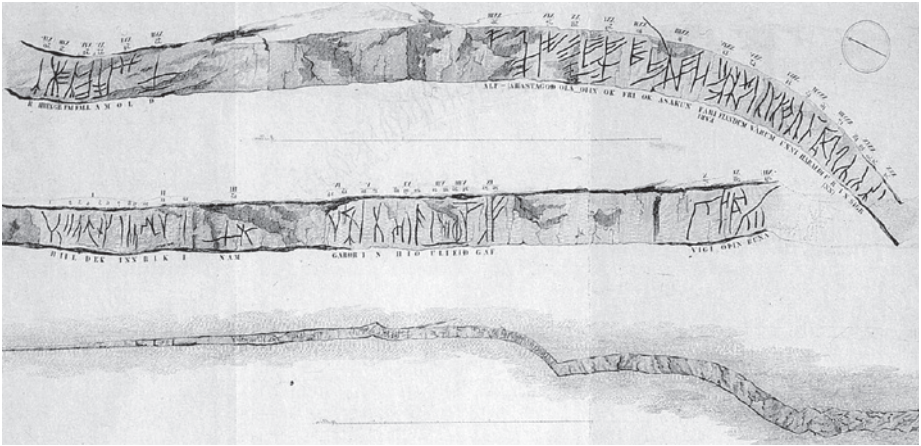

Fig. 8. Runamo. C.F. Christensens tegninger fra Magnússons afhandling. – Efter Kjær 1994.

Runamo. C.F. Christensen's drawings from Magnússon's paper.

Man kan sige om Magnússon – som Páll Valsson har gjort det i en biografisk artikel – at det prægede hans videnskabelige løbebane, at han altid dragedes mod det usande. Han skelnede ikke klart mellem fakta og fantasi. For ham var alle kilder lige troværdige – arkæologiske kilder såvel som sagalitteraturens og eddadigtningens skriftlige materiale.⁶⁰ At de skriftlige kilder var en sanddrue kilde til forhistorien var ikke specielt Magnússons kæphest – det var den gængse videnskabelige opfattelse i 1820'erne og 1830'erne.⁶¹ Det specielle ved Magnússon var, at han – ud over at fremstå som den sidste af sin slags, i nederlaget til Worsaae – besad en særlig evne til at kunne se ting, som ikke fandtes.

Runamoaffæren, eller -skandalen, som den indimellem betegnes, adskiller sig fra de foregående eksempler ved ikke at være en arkæologisk forfalskning. Naturen kan næppe beskyldes for at producere forfalskninger. Alligevel rummer denne historie mange elementer fra de ovenstående eksempler på arkæologiske forfalskninger. Magnússons mangel på skepsis i forhold til sine kilder og deres dokumentation spiller en stor rolle. Han bedrev videnskab på sekundært materiale – stoledede blindt på geologen Forchhammers analyser uden at sætte sig ind i, hvorledes Forchhammer egentlig skulle kunne skelne mellem natur- og menneskeskabte tegn; og baserede derefter sin oversættelse og fortolkning på de subjektive, og mildest talt ringe, tegninger. Tilsyneladende ville det have været et personligt nederlag for Magnússon at erkende, at Runamotegnene blot var tilfældige revner. I stedet burde det have været en objektiv videnskabelig konklusion. Men Magnússon fandt det ærefuldt at skabe nationens historie. Således

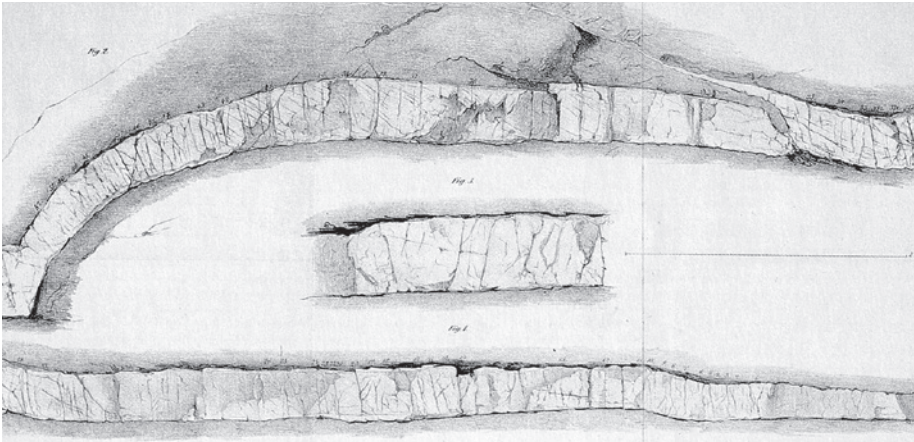

Fig. 9. Runamo. Chr.O. Zeuthens tegninger fra Worsaaes bog. – Efter Kjær 1994.

Runamo. Chr.O. Zeuthen's drawings, from Worsaae's book.

blev hans ambitioner og mål vigtigere end sandheden i sig selv. Deri ligger forfalskningen.

Runamo genbesøgt

Selv om Worsaae i 1844 gav myten om Runamoinskriptionen dødsstødet, har vor egen tids pseudoarkæologiske forskere endnu ikke opgivet ævred. Den kontroversielle, diffusionistiske sprogforsker Barry Fell mente, at en del af inskriptionen rent faktisk *er* runer, der skal læses, fra højre mod venstre, som RAS MHEMED ALHA – hvilket skulle være arabisk og oversættes med: »Muhammed er Guds budbringer«. ⁶²

Afslutning

Fra gement oldtidsbedrageri for egen vindings skyld til fædrelandskærligt selvbedrag. Et bredt spektrum skal der til for at dække ovenstående eksempler på falsk forhistorie.

Cardiffkæmpen bragte ubehjælpomt, men virkningsfuldt, økonomisk velstand (og et ry som humbugmager) til bagmanden. De falske inskriptioner fra Davenport skulle lede en succesfuld amatørarkæolog i fordærv; anbragt af hans forsmåede, jaloux kolleger. Begge eksempler er drevet af lave, egoistiske menneskelige drifter, fik ingen nævneværdig betydning for videnskaben, og blev afsløret relativt hurtigt og overbevisende.

Menneske-orangutanghybriden fra Piltdown udtrykker sandsynligvis også en stræben mod et egoistisk mål – prestige på det videnskabelige eliteniveau. Men de videnskabelige konsekvenser blev store. Først i 1954 – 46 år efter fundet – blev svindelnummeret opdaget og afsløret. Indtil da var Piltdownmennesket en, om end omdiskuteret, del af Homo sapiens' stamtræ. Eksemplet viser, hvor lidt det oprindelige motiv bag en arkæologisk forfalskning kan betyde i forhold til de efterfølgende konsekvenser.

På trods af at runestenen fra Kensington blev afsløret som et falsum for over 100 år siden, har den stadig mange tilhængere. Sådan fortsætter det vel, til den en dag er hensuldret. Dette monument er hovedsymbolet på myten om vikingernes tilstedeværelse i det nordlige USA – en myte der skabtes af skandinaviske emigranter i midten af 1800-tallet, næsten 100 år før reelle arkæologiske spor efter vikinger blev fundet på New Foundland. Men vikingemyten er blot en lille del. I deres søgen efter national fortid og nationalt selvværd overfor Europa har det amerikanske folk produceret en lang række myter og forfalskninger. Dette er især foregået ude blandt befolkningen, uden hensyntagen til den videnskabelige elites holdninger – faktisk ofte i opposition til disse.

Det anarkistiske element var absolut ikke til stede i Nazi-Tysklands forhistorieforfalskning, selv om målet i grove træk var det samme: at producere beviser for egen glørværdig oprindelse. Gennem centralisering af de arkæologiske institutioner og store, forpligtende økonomiske tilskud, kunne myndighederne kontrollere og målrette den forhistoriske arkæologi. Og gennem oprettelse af friluftsmuseer kunne de formidle deres propaganda. For at anskueliggøre forfædrenes høje kulturstade opførte man »rekonstruktioner« af huse fra blandt andet jæger- og bondestenalder, med byggeteknologi og indretning, der var stenalderen lige så fremmed som muldfjælspløve og kirkeklokker. Nazi-Tysklands forhistorieforskning og -formidling er et af de mest ambitiøse forsøg på historieforfalskning. Men den politisk motiverede arkæologi, med selektivt fokus på nationalistiske aspekter, har været (og bliver stadig) drevet i mange lande. Næste skridt indenfor denne form for arkæologi er deciderede forfalskninger af forhistorien.

Runamoaffæren eksemplificerer grænselandet mellem arkæologisk forfalskning og videnskabelig fejltolkning. Finnur Magnússon genskabte historien om Brávallaslaget i Runamoklippens riller, men havde ikke hold i virkeligheden – rillerne var skabt af naturen. Godtroenhed, ambitioner på nationens vegne og datidens videnskabelige tro på saga- og sagnlitteraturen var anledning til denne tragikomiske skandale.

Størstedelen af arkæologiske forfalskninger spiller – uanset det oprindelige motiv for deres udførelse – en ideologisk rolle. For eksempel den lange række af nordamerikanske forfalskninger og nazisternes friluftsmuseer, der på hver sin vis er udsprunget af patriotisme og selvhævdelse.

Forfalskningen af Piltdownfundet er af mere videnskabelig karakter. Men det rummer alligevel en ideologisk dimension, idet fundet underbyggede de dengang ret nye opdagelser om menneskets og klodens høje alder og dermed undergravede creationistiske forestillinger. Kun få arkæologiske forfalskninger er blot skabt for at tjene penge eller deslige. Ideologiernes store andel i den forfalskede forhistorie viser, hvor stor magt arkæologien har ved skabelsen af vores nationale, politiske eller religiøse identitet.

Arkæologiens magt

Karakteren af de arkæologiske forfalskninger er blot et enkelt eksempel på den arkæologiske videnskabs samfundsmæssige magt. For eksempel kan repatriering af arkæologisk materiale betragtes som et mere politisk og etisk spørgsmål, end et videnskabeligt. Målsætningen er hér den samme som for flere af de arkæologiske forfalskninger: at skabe identitet.

Baggrunden for mange af de arkæologiske forfalskninger er først og fremmest en søgen efter magt. Magt over sandheden om fortiden – den arkæologiske sandhed. Hermed ikke ment tingenes rette sammenhæng i fagfolks øjne, men snarere den gængse, folkelige opfattelse. Men hvordan bestemmes og forvaltes denne sandhed? Som det fremgår af de fremlagte eksempler på arkæologiske forfalskninger, deres baggrund og konsekvenser, er det ofte alle andre end arkæologerne, der ejer den arkæologiske sandhed. I USA kan man finde på at stemme om, hvorvidt Kensingtonstenen er ægte eller ej. Sådanne væsentlige afgørelser overlader man ikke lidet troværdige eksperter. Og med en demokratisk arkæologisk sandhedsforståelse som denne behøver man ej heller frygte, at folk som Alfred Rosenberg og Hans Reinerth, eller Stalin for den sags skyld, kan centralisere og styre den arkæologiske sandhed.

I dagens Danmark, såvel som så mange andre steder, er det først og fremmest formidlings- og oplevelsescentrene, der bestemmer den arkæologiske sandhed. Disse centre er lykkeligvis ikke styret af staten som i Nazi-Tyskland. De er til en vis grad styret af reel arkæologisk viden – og til en vis grad af »markedet«, det vil sige publikums ønsker og forventninger. Mens den videnskabelige arkæologiske litteratur kendetegnes ved sjældent at udmunde i sikre resultater, kan den populærvidenskabelige arkæologiske formidling tilsyneladende svare på ethvert spørgsmål om forhistorien. Spørgsmål der ikke altid kan besvares. Så er det i virkeligheden ikke forfalsket forhistorie, når ethvert arkæologisk formidlingscenter i Norden med respekt for sig selv bygger et *Lejrehus* eller et *Hedebyhus*, placeret på små *Ribeparceller*; og årligt afholder et vikingemarked med 50 nøjagtig ens kopier af teltet fra Osebergbegravelsen, befolket med velklædte, souvenirsælgende overklassevikinger (som om fattige og trælle

ikke eksisterede i vikingetiden)? Er der så tale om kapitalistisk forhistorie-manipulation?

Det er ærgerligt for den etablerede arkæologi, at den ikke magter at bekæmpe den stereotypiserende forhistorieformidling. Denne afmagt vil ganske givet få flere konsekvenser. Først og fremmest kommer arkæologien til at fremstå som en skråsikker disciplin, der allerede har svarene på alting og derfor ikke behøver at få tilført yderligere økonomiske midler – som et spørgsmål velsagtens alle arkæologer er blevet stillet eksemplificerer: »Har I ikke snart gravet nok; nu må I da vide det hele?« Dernæst vil den nedladende holdning – at publikum får serveret færdige svar i stedet for selv at skulle reflektere over arkæologiens evigt hullede viden – givetvis medføre uvidenhed og svindende interesse for det arkæologiske håndværks berettigelse. Dette skal nok gøde jorden for mere forfalsket forhistorie.

Den arkæologiske videnskab er speciel følsom overfor falsknerier, misbrug og pseudoteorier på grund af sit store element af usikkerhed. Jo mere uigennemskuelig facitlisten er, desto lettere er det at producere usandheder. De arkæologiske forfalskninger produceres dels for at fordreje eksisterende viden, dels for at udfylde noget af det tomrum, som findes i den arkæologiske viden. De helt banale forfalskninger er måske forbi. Men de mere komplicerede forfalskninger, foranlediget af mytedannelse, fordomme, nationalisme og publikums efterspørgsel, skal nok bestå.

NOTER

1. Hansen 1993, s. 83. Oversat fra engelsk af forfatteren.
2. Se fx Feder 2002; Williams 1991.
3. Se fx Østigaard 2001; Olsen 1996, kap. 6.
4. Wahlgren 1958, s. 156; Williams 1991, s. 87ff.
5. Feder 2002, s. 56.
6. Williams 1991, s. 90ff.
7. Senest Spencer 1990 & Walsh 1996.
8. Jf. Spencer 1990, s. 29-81.
9. Spencer 1990, s. 56, m. referencer. Oversat fra engelsk af forfatteren.
10. Spencer 1990, s. 94ff.
11. Spencer 1990, s. 120.
12. Renfrew & Bahn 1996, s. 114.
13. Spencer 1990, s. 135ff.
14. Renfrew & Bahn 1996, s. 114.
15. Weiner 1955, s. 203 & passim.
16. Se fx Millar 1972; Spencer 1990, kap. 7; Feder 2002, s. 74ff.
17. Winslow & Meyer 1983.
18. Spencer 1990, kap. 8; Tobias 1992.
19. Spencer 1990, s. 199f.
20. På internettet kan man finde hundreder af indædte tilhængere af Kensington-stenen. Søg blot på »Kensington Rune Stone« eller check fx Yuri Kuchinskys hjemmeside: *Ken-*

- sington Rune Stone discussions* på: »<http://www.trends.net/~yuku/tran/tkrs.htm>«. Argumentationen er ringe, men forsvarsmekanismerne er fascinerende.
21. Wahlgren 1958, s. 9, m. referencer. Oversat fra engelsk af forfatteren.
 22. Wahlgren 1958, s. 7ff.
 23. Williams 1991, s. 197ff.
 24. Se fx Wahlgren 1958; Brøndsted m.fl. 1950.
 25. Jf. bl.a. Wahlgren 1958, kap. XV & XVI; Wallace 1971, s. 158f; Williams 1991, s. 194-206.
 26. Wahlgren 1958, s. 168ff.
 27. Wahlgren 1986, s. 99; Wallace 1971.
 28. Williams 1991, s. 210ff.
 29. Se fx Wallace 1971; Wahlgren 1986; Hansen 1993.
 30. Vinner 1993, s. 77ff.
 31. Cahill m.fl. 1987.
 32. Vinner 1993, s. 80.
 33. Williams 1991, s. 194.
 34. Wahlgren 1986, s. 105.
 35. Jf. Williams 1991, s. 38.
 36. Williams 1991, s. 117ff.
 37. Benecke 1938, s. 246. Oversat fra tysk af Nanna Thirup.
 38. Benecke 1938, s. 245ff.
 39. For nærmere detaljer, se fx Ahrens 1990, s. 17-22.
 40. Jf. Ahrens 1990, s. 17ff.
 41. Amt Rosenberg (Afdeling Rosenberg) var en institution, der dels stod for den intellektuelle og filosofiske uddannelse og instruktion af NSDAP, dels stod for videnskabelig og kulturel udforskning og udenrigspolitik.
 42. Bollmus 1970, s. 154ff.
 43. Bollmus 1970, s. 166.
 44. Müller-Wille 1996, s. 166.
 45. Rosenberg 1938; Groß 1938.
 46. Arnold & Hassmann 1995, s. 80.
 47. Bollmus 1970, s. 157.
 48. Bollmus 1970, s. 159.
 49. Arnold & Hassmann 1995, s. 76.
 50. Arnold & Hassmann 1995, passim.
 51. Ahrens 1990, s. 24ff.
 52. Forfatterens anmærkning: efter færdiggørelsen af denne artikel har den, så vidt vides, eneste tilbundsående undersøgelse af det Tredje Riges arkæologi set dagens lys (Halle 2002). Denne artikels kapitel om emnet er baseret på tidligere, mindre artikler.
 53. Shnirelman 1995, s. 129f.
 54. Tong 1995; Lillios 1995.
 55. På dansk: Finn Magnusen; under hvilket navn hans værker findes.
 56. Saxo, s. XXIIIf.
 57. Kjær 1994, s. 126ff; Valsson 1997, s. 49f.
 58. Høgsbro 1998, s. 137, m. referencer.
 59. Worsaae 1844, s. 38.
 60. Valsson 1997, s. 44.
 61. Jf. Gjerløff 1999, s. 417ff.

LITTERATUR

- Ahrens, C. 1990: *Wiederaufgebaute Vorzeit*. Archäologische Freilichtsmuseen in Europa. Neumünster.
- Arnold, B. & H. Hassmann 1995: Archaeology in Nazi Germany: the legacy of the Faustian bargain. I: P. Kohl & C. Fawcett (red.): *Nationalism, Politics and Practice of Archaeology*. Cambridge.
- Benecke, J. 1938: Die Steinzeitbauten auf der Mettnau. Das neue Freilichtmuseums des Reichsbundes für Deutsche Vorgeschichte. *Germanen-Erbe, Monatschrift vor Deutsche Vorgeschichte*, august 1938. Leipzig.
- Bollmus, R. 1970: *Das Amt Rosenberg und seine Gegner. Studien zum Machtkampf im Nationalsozialistischen Herrschaftssystem*. Studien zur Zeitgeschichte herausgegeben vom Institut für Zeitgeschichte. Stuttgart.
- Brøndsted, J. m.fl. 1951: Problemet om Nordboer i Nordamerika før Columbus. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1950. København.
- Cahill, T.A. m.fl. 1987: The Vinland Map, Revisited: New Compositional Evidence on Its Inks and Parchment. *Analytical Chemistry*, 59, 1987.
- Feder, K.L. 2002: *Frauds, Myths and Mysteries – science and pseudoscience in archaeology*. 4. udgave. McGraw-Hill Higher Education.
- Galster, J. 1987: *Helleristningernes tale ... i Norden og Amerika*. København.
- Gjerløff, A.K. 1999: Syn for sagn. Dansk arkæologi og historie i 1800-tallet. *Historisk Tidsskrift*, 1999, 2. København.
- Gjerløff, A.K. 2001: Fup eller Fakta? Arkæologi og pseudovidenskab. *Arkæologisk Forum* 5, 2001. København.
- Groß, W. 1938: Rassenkunde und Vorgeschichtsforschung. *Germanen-Erbe, Monatschrift vor Deutsche Vorgeschichte*, november 1938. Leipzig.
- Halle, U. 2002: »Die Externsteine sin bis auf weiteres germanisch!« *Prähistorische Archäologie im dritten Reich*. Bielefeld.
- Hansen, K. 1993: True or false – fake traces of the Vikings in America. I: B.L. Clausen (red.): *Viking Voyages to North America*. The Viking Ship Museum in Roskilde.
- Høgsbro, K.-E. 1998: En antikvar af første skuffe. Martin Fridrich Arendt 1773-1823. *Fund og forskning*, bd. 37, Det kgl. Bibliotek. København.
- Jacobsen, L. og E. Moltke 1942: *Danmarks Runeindskrifter*, Text. København.
- Kjær, I. 1994: Runer og revner i Blekinge og bag voldene. I: B. Scavenius (red.): *Guldalderhistorier – 20 nærbilleder af perioden 1800-1850*. København.
- Kohl, P. & C. Fawcett (red.) 1995: *Nationalism, Politics and Practice of Archaeology*. Cambridge.
- Kristiansen, K. 1989: »Fortidskraft og Kæmpestyrke«. Om national og politisk brug af fortiden. I: L. Hedeager & K. Schousboe (red.): *Brugte Historier*. København.
- Lillios, K.T. 1995: Nationalism and Copper Age research in Portugal during the Salazar regime (1932-1974). I: P. Kohl & C. Fawcett (red.): *Nationalism, Politics and Practice of Archaeology*. Cambridge.
- Lund, A.A. 1993: *De etnografiske kilder til Nordens tidligste historie*. Århus.
- Magnusen, F. 1841: *Runamo og Runerne*. Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs historiske og filosofiske Afhandlinger; VI. Deel. København.
- Millar, R. 1972: *The Pittdown Men*. New York.
- Müller-Wille, M. 1996: The political misuse of Scandinavian prehistory in the years 1933-1945. I: E. Roesdahl & P. Meulengracht-Sørensen (red.): *The Waking of Angantyr*. Århus.
- Olsen, B. 1996: *Fra ting til tekst*. Oslo.
- Renfrew, C. & P. Bahn 1996: *Archaeology – Theories, Methods and Practice*. 2. udgave. London.
- Rosenberg, A. 1938: Germanische Charakterwerte. *Germanen-Erbe, Monatschrift für Deutsche Vorgeschichte*, november 1938. Leipzig.

- Saxo Grammaticus: *Danmarks Krønike*. Oversat af Fr. Winkel Horn, 1898. København 1994.
- Shnirelman, V.A. 1995: From internationalism to nationalism: forgotten pages of Soviet archaeology in the 1930s and 1940s. I: P. Kohl & C. Fawcett (red.): *Nationalism, Politics and Practice of Archaeology*. Cambridge.
- Spencer, F. 1990: *Piltdown – A Scientific Forgery*. London.
- Ströbel, R. 1936: Ein germanischer Hof um die Zeitenwende, widerhergestellt in Oerlinghausen im Teutoburger Wald. *Germanen-Erbe*, 1936. Leipzig.
- Tobias, P.V. 1992: Piltdown: An Appraisal of the Case against Sir Arthur Keith (with comments). *Current Anthropology*, vol. 33, no. 3, June 1992.
- Tong, E. 1995: Thirty years of Chinese archaeology (1949-1979). I: P. Kohl & C. Fawcett (red.): *Nationalism, Politics and Practice of Archaeology*. Cambridge.
- Valsson, P. 1997: En runologs uppgång och fall. *Scripta Islandica – Isländska sällskapetets årsbok*, 48. Uppsala.
- Vinner, M. 1993: The mysterious Vinland map (»The Map that Spoiled Columbus' Day«). I: B.L. Clausen (red.): *Viking Voyages to North America*. The Viking Ship Museum in Roskilde.
- Wahlgren, E. 1958: *The Kensington Stone – a mystery solved*. Madison.
- Wahlgren, E. 1986: *The Vikings and America*. London.
- Wallace, B.L. 1971: Some Points of Controversy. I: G. Ashe m.fl.: *The Quest for America*. London.
- Walsh, J.E. 1996: *Unraveling Piltdown: The Science Fraud of the Century and Its Solution*. New York.
- Weiner, J.S. 1955: *The Piltdown Forgery*. Oxford.
- Williams, S. 1991: *Fantastic Archaeology – The Wild Side of North American Prehistory*. Philadelphia.
- Winslow, J.H. & A. Meyer 1983: The perpetrator at Piltdown. *Science*, 83.
- Worsaae, J.J.A. 1844: *Runamo og Braavalleslaget. Et Bidrag til archaeologisk Kritik*. København.
- Østigård, T. 2001: *Norge uten Nordmenn. En antinasjonalistisk arkeologi*. Oslo.

Faking prehistory

Forgery and self-deception in archaeology

The object of this essay is to explain the significance of archaeological frauds in the perception of prehistory. The motives and consequences of the frauds concerned are illustrated by a series of case stories. These case stories span from quite harmless banal frauds, through unscrupulous ideological falsification of history, to the borderland between forgery and self-deception. It turns out that only a few archaeological frauds have been produced in order to make money or for similar purposes, while the majority are side products of nationalistic and patriotic conceptions. This implies that archaeology in a societal context is a powerful science even though this is hardly ever reflected in the size of economic provision for the discipline.

The Cardiff Giant (fig. 1) emerged in 1869 in the State of New York. It was claimed by the finder, together with the owner of the land where the Giant was found, to be a fossil man, or maybe a statue of an ancient deity. Although it was denounced by most scientists as a hoax, people flocked to the sight. And the finder made large quantities of money by selling tickets and snacks to the visitors. After three months of financial success he admitted that the Giant was made of gypsum, and that he had buried it himself at dead of night.

In the case of the Davenport Conspiracy (Iowa, 1877) the successful amateur archaeologist Jacob Gass excavated a number of slates covered with mysterious engravings. At first the local scientists were impressed, but it soon turned out that the slates were a hoax. It was later revealed that the hoax had not been perpetrated by Gass himself. Envious amateur scientists seeking to give him an untrustworthy image had planted the slates.

The tale of the notorious Piltdown hoax began in 1908-15 in Sussex, England, when amateur archaeologist Charles Dawson found

what seemed to be human fossil remains – pieces of a human skull, an ape-like jawbone and a number of teeth. Due to geological circumstances the remains were dated as late Pliocene or early Pleistocene and were claimed to represent the “missing link” (figs. 2-3). But in 1954 fluorine, uranium and nitrogen dating exposed the human skull as of relatively recent age and the jawbone as being that of a recent orang-utan. Both had been treated with pigment to make them look old and alike. The forger has never been identified, though many speculations have circulated. Thus the motives for the hoax are still unclear. The original motive might have been a quest for personal glory within the scientific elite. But the timing of the hoax (in the same period as that when the human fossils of Java and Heidelberg were found) was perfect for the promotion of the British Isles. Prior to Piltdown Man almost all British archaeological finds on the isles were Neolithic, or even later. But now the evidence for human presence there was suddenly parallel to the Continent.

Ever since the “discovery” of the Kensington rune stone, in Minnesota, USA, in 1898, it has been debated whether the stone is genuine or not. Most reputable scientists, however, think of the stone as a falsification produced by Scandinavian immigrants (fig. 4). This stone is just one example of several archaeological frauds in North America, concerning “Viking” artefacts in particular, but there are also frauds relating to Indian cultural and religious relics. A certain group of frauds relates to the geology and fauna of America, as well as early human presence, motivated by desire to construct a picture of this part of the world being older than Europe (fig. 5). The majority of the North American frauds seem to be an attempt to redress an inferiority complex

in relation to Europe (The Old World). Furthermore these frauds often seem to feature a layman rising against the scientific elite. It was even at one stage proposed that the authenticity of the Kensington Rune Stone should be put to the vote (!).

The anarchy which characterises the North American frauds was not at all at present in the historical falsifications of Nazi-Germany. Though the purpose was roughly the same: to promote the nation's ancient glory. At the launch of The Third Reich in 1933 the young archaeologist Hans Reinerth (fig. 7) was appointed to lead *Reichsbund für Deutsche Vorgeschichte* (The National Federation for German Prehistory), which was established under Albert Rosenberg's *Amt Rosenberg* – the cultural department of Nazi-Germany. The aim of the *Reichsbund* was to promote the prehistory of Germanic culture and the idea of its superiority. The means were – among others – the monthly popular journal *Germanen-Erbe* (The Germanic Legacy) and the creation of museums of local archaeology and folk-lore. The journal contained articles and essays on excavations, research etc., deeply pervaded by nationalism and racism. And the museums had reconstructions on display that were far distant from the archaeological truth (fig. 6). All archaeologists, not just those who personally believed in the national-socialistic ideology, found that it was a good bargain – and almost a necessity – to support Nazi archaeology. The public funding of prehistoric archaeology was multiplied after 1933. In the period 1933–35 eight professorships in the discipline were established; archaeological departments were established at 25 universities; huge amounts were used on excavations and increases in wages. Before that prehistoric archaeology (i. e. North European archaeology) had been a low-status discipline compared with Classical and Near Oriental archaeology.

On the rock of Runamo in Blekinge, Sweden, strange characters in rows have been known for ages (figs. 8–9). They were first mentioned by Saxo Grammaticus. Since then many attempts have been made to uncover whether this phenomenon was caused by Nature or by Man and – if the latter was the

case – what the message might be. In 1832 the antiquarian Finnur Magnússon led an expedition to Runamo to expose the secret once and for all. Magnússon's romantic mind and almost blind faith in the Norse sagas, along with the influence of the expedition's unreliable geologist, J. G. Forchhammer, led him (after months of research) to the conclusion that the characters were runes referring to the epic battle of Bråvalla. This resulted in publication of a 700-page paper in 1841. But as early as 1844 the young Danish pioneer archaeologist J.J.A. Worsaae systematically rejected the thesis: the “runes” were in fact a natural phenomenon and Magnússon's faith in Norse sagas as a historical source was outdated; furthermore his naive confidence in the geologist's conclusions was unprofessional. The hitherto honoured antiquarian was subjected to public ridicule, became sick and died in debt three years later. This case is of course not a traditional forgery. But an individual's subjective, romantic conception of his “national” prehistory – leading to self-deception – takes on the same nature as the majority of the forgeries and frauds mentioned here.

The majority of archaeological frauds have ideological or patriotic undertones even though the motives may be selfish. The persistent character of the frauds – e.g. the North American hoaxes and the prehistory propaganda of Nazi-Germany – shows that archaeology is a mighty societal and political force. It is part of an ongoing battle over what is the truth about our prehistory.

But what about today – is archaeological forgery a thing of the past? Of course in some totalitarian states falsification of history occurs, but in our world traditional forgery is probably a rare occurrence, primarily because of the high level of documentation and verification of archaeological material and its context. The “truth” about our prehistory is today mostly determined by the large – and still growing – number of experimental centres, open air museums etc., which are more or less trustworthy. In this popular dissemination of prehistory – live – stereotyped prejudices are often promoted. Thus, for example, the countless number of “Viking re-enactment

museums” display too many identical replicas of the Oseberg tent; too many Hedeby houses; too many Ribe lots – all populated by souvenir selling Vikings and upper-class Vikings, dressed as if no common people and slaves ever existed in the Viking Age.

Producing and displaying stereotyped prehistory to please the masses and to make money. This is perhaps the fashionable form of faking prehistory today.

Ole Thirup Kastholm Hansen
Institute of Archaeology and Ethnology
University of Copenhagen